

ROBERT HARRIS

IIIM
PERI
UM

BOJ O RIM

IMPÉRIUM

Boj o Rím

ROBERT HARRIS

IMPÉRIUM

Boj o Rím

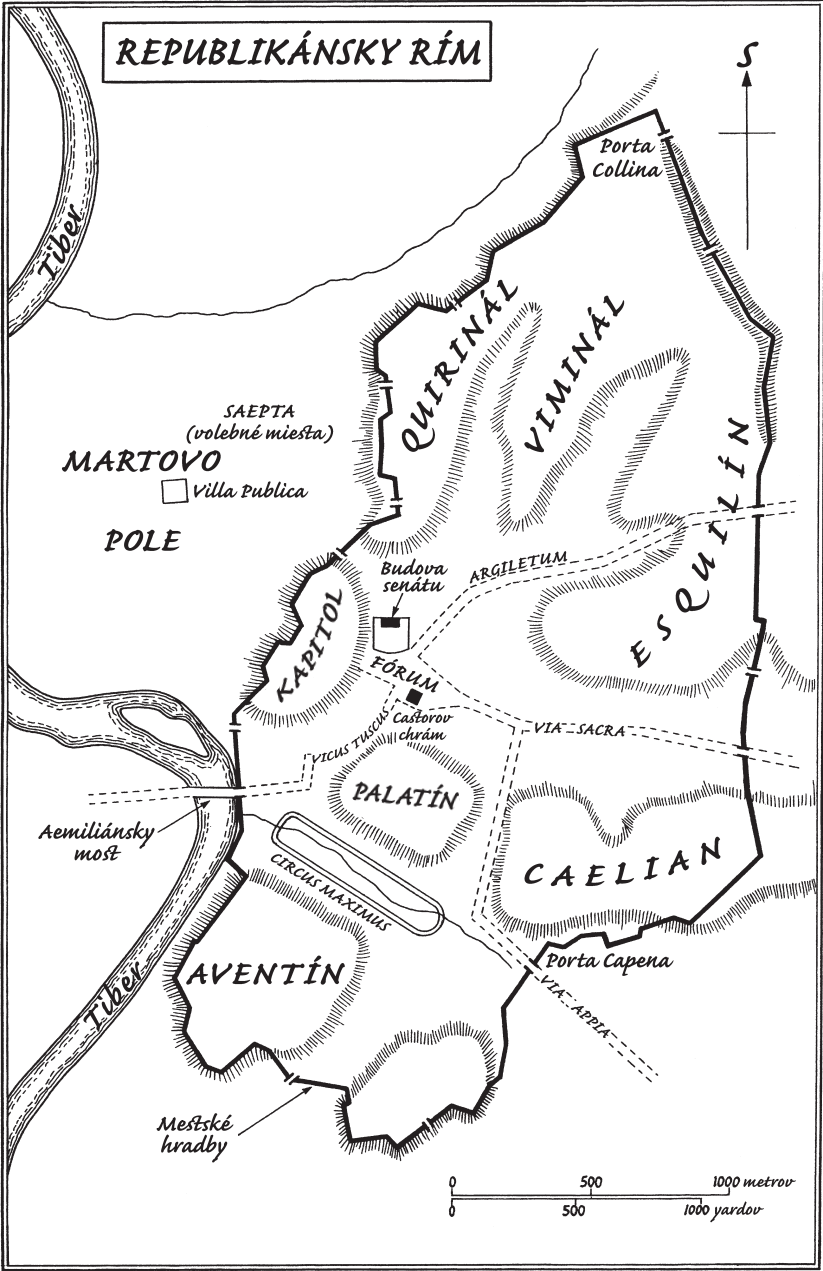
slovar

Copyright © Robert Harris
Slovak Edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2010
Translation © Marián Gazdík 2010

ISBN 978-80-8085-943-5

Venované Petrovi

REPUBLIKÁNSKY RÍM

SAEPTA
(volebné miesta)
MARTOVO
□ Villa Publica
POLE

Budova
senátu
FÓRUM
Castorov
chrám

Aemiliánsky
most

Mestské
hradby

0 500 1000 metrov
0 500 1000 yardov

Autorská poznámka

Bývalý tajomník rímskeho rečníka a štátnika Ciceróna Tiro napísal jeho biografiu pár rokov pred narodením Krista.

Je dostatočne dokázané, že človek Tiro existoval a že také dielo napísal. „Tvoje služby mne sa nedajú porátať – v mojom dome aj mimo neho, v Ríme i v zahraničí, v mojich štúdiách a literárnej tvorbe,“ napísal mu raz Cicero. Bol o tri roky mladší ako jeho pán, narodil sa ako otrok, ale prežil ho o veľa rokov – podľa svätého Hieronyma žil až do svojej stovky. Tiro ako prvý zaznamenal prejav v senáte od slova do slova a jeho stenografický systém, známy ako *Notae Tironianae*, sa v cirkvi používal ešte v šiestom storočí. Niektoré jeho prvky (napríklad symbol & alebo skratky *etc*, *NB*, teda *nota bene*, *i. e.*, teda *id est* – „to jest“, alebo *e. g.*, teda *exempli gratia* – „napríklad“) prežili v angličtine až dodnes. Napísal aj niekoľko pojednaní o vývine latinčiny. Jeho mnohozvážkový život Ciceróna spomína historik z prvého storočia Asconius Pedanus ako zdroj vo svojom komentári o Cicerónových prejavoch; Plutarchos ich cituje dva razy. Podobne ako zvyšok Tirónovho literárneho diela, aj táto kniha zmizla spolu s rozpadom rímskeho impéria.

Zvedavosť učencov príležitostne ešte stále podnecuje otázka, aké to mohlo byť dielo. Roku 1985 Elizabeth Rawsonová, profesorka na univerzite v Oxforde, na Corpus Christi College, vyslovila domnienku, že bolo pravdepodobne napísané v helenistickej tradícii biografie – literárna forma „napísaná nenápadným nerétorickým štýlom, mohla citovať dokumenty, ale mala rada úslovia o svojom predmete a mohla byť klebetná a nezodpovedná... Vyžívala sa v idiosynkratických črtách svojej témy... Takáto bio-

grafia bola napísaná nie pre štátnikov a generálov, ale pre tých, ktorých Rimania nazývali *curiosi*, teda zvedavci.“ *

V tomto duchu som pristúpil k znovustvoreniu Tirónovho strateného diela. Hoci predchádzajúca časť *Impérium* opisovala Cicéronovu cestu k moci, dúfam, že nie je nevyhnutné čítať jeden zväzok za druhým. Toto je román, nie historické dielo: kdekoľvek sa tieto dve oblasti dostali do rozporu, dal som bez váhania prednosť tomu prvému. A predsa som sa snažil všade, kde to bolo možné, aby sa fikcia zhodovala s faktami a s Cicerónovými skutočnými slovami, ktorých sa nám – z veľkej miery vďaka Tirónovi – zachovalo veľa. Čitatelia, ktorí si chcú osvetliť politickú terminológiu Rímskej republiky alebo by si radi pozreli zoznam postáv v texte, nájdú pomôcky na konci knihy.

R. H.

* Elizabeth Rawson, *Intellectual Life in the Roman Republic*. London 1985, ss. 229 – 230.

„Na minulé obdobie sa pozeráme s pohrdaním,
iba ako na prípravu pre *nás*... ale čo ak sme len
uhlíkmi v pahrebe po ohni *tých dôb*?“

J. G. Farrell, *Obliehanie Krishnapuru*

PRVÁ ČASŤ

KONZUL

63 pr. Kr.

*„O condicionem miseram non modo administrandae
verum etiam conservandae rei publicae!“*

„Zachovanie republiky nie je o nič menšie
ako jej spravovanie – aká nevďačná úloha je to!“

Cicero, reč z 9. novembra 63 pr. Kr.

I

Dva dni pred inauguráciou Marca Tullia Ciceróna za konzula Ríma vytiahli z rieky Tiber neďaleko dokov republikánskej vojnovnej flotily telo dieťaťa.

Takýto objav by za normálnych okolností nevyžadoval prítomnosť novozvoleného konzula. No na tomto konkrétnom tele bolo niečo také groteskné, čo zároveň ohrozovalo občiansky mier, že mestský úradník, zodpovedný za zachovávanie poriadku v meste, C. Octavius poslal Cicerónovi odkaz, v ktorom ho žiadal, aby ihneď prišiel.

Cicero sa najprv zdráhal prísť, vyhovárал sa na veľa práce. Ako kandidátovi na konzula, ktorý získal najviac hlasov, pripadlo jemu, a nie jeho kolegovi, aby predsedal otváraciemu zhromaždeniu senátu, a preto si písal svoju inauguračnú reč. Vedel som však, že je v tom niečo viac, ako len toto. Smrť sa mu neobyčajne hnusila. Dokonca aj zabíjanie zvierat počas hier ho znepokojovalo a táto slabosť – lebo, žiaľ, v politike sa mäkké srdce vníma ako slabosť – začala byť nápadná. Inštinktívne okamžite navrhol, aby som tam šiel namiesto neho.

„Samozrejme, že pôjdem,“ odvetil som opatrne, „ale...“ nedokončil som vetu.

„Ale?“ spýtal sa ostro. „Ale čo? Myslíš si, že to bude vyzeráť zle?“

Držal som jazyk za zubami a naďalej som zapisoval jeho slová. Ticho sa predlžovalo.

„Ach, tak dobre,“ napokon zamrmlal a vstal. „Octavius je nudný pes, ale je spoľahlivý. Nevolať by ma, keby to nebolo dôležité. V každom prípade si musím prečistiť hlavu.“

Bol koniec decembra a z tmavosivej oblohy vial vietor dosť silný a ostrý na to, aby vyrazil dych. Vonku na ulici sa krčil tucet prosebníkov dúfajúcich, že s nimi prehovorí slovko. Hneď ako zbadali, že konzul vykročil z dverí, beža-

li za ním na druhú stranu ulice. „Dnes nie.“ Cicero si prehodiť okraj plášťa cez plece, bradu sklonil až na hrud' a svižne sme vyrazili dole kopcom.

Podľa mňa sme museli prejsť čosi vyše kilometra, prešli sme šikmo cez fórum a mesto sme opustili bránou pri rieke. Voda Tiberu bola rýchla a vystúpila vysoko, hladina bola posiatá žltastohnedými vírmi a hadiacimi sa prúdmi. Ďaleko pred nami, oproti tiberskému ostrovu, uprostred mól a žeriavov Navalie, sa motal hustý dav. (Mimochodom, zistíte, že sa to stalo pred viac ako pol storočím, keď vám poviem, že ostrov ešte nelemovali mosty ani na jeden breh rieky.) Keď sme podošli bližšie, mnohí zo zvedavcov spoznali Ciceróna. Davom prebehla vlna záujmu, keď sa rozostúpil, aby sme mohli prejsť. Celý tento výjav ochraňoval kordón legionárov z námorných barakov. Octavius už čakal.

„Ospravedlňujem sa, že ťa vyrušujem,“ vyhlásil Octavius a potriasol si ruku s mojím pánom. „Viem, aký musíš byť za neprázdený tak tesne pred svojou inauguráciou.“

„Môj drahý Octavius, vždy je pre mňa ctou vidieť ťa. Poznáš môjho tajomníka Tiróna?“

Octavius na mňa bez záujmu pozrel. Hoci sa naňho dnes spomína len ako na otca Augusta, v tom období bol edilom plebejcov a mal pomerne priaznivé vyhliadky do budúcnosti. Pravdepodobne by sa sám stal konzulom, keby nezomrel predčasne na horúčku asi štyri roky po tomto stretnutí. Vyviedol nás z vetra do veľkých dokov, kde na obrovských drevených valcoch spočívala kostra liburny, rozobratej a pripravenej na opravu. Vedľa nej ležal na zemi nejaký predmet zahalený do plachtoviny. Octavius bez okolkov zdvihol látku, aby nám ukázal nahé telo chlapca.

Ako si pamätám, mal asi dvanásť rokov, nádhernú a pokojnú tvár, jemnú ako žena, so stopami zlatej farby na nose a lícach. V jeho vlhkých hnedých kučerách bolo vidno kúsok červenej stuhy. Mal podrezané hrdlo, telo rozpárané odhora až po slabiny, vnútornosti vybrané. Nemal na sebe nijaké stopy po krvi, len tú tmavú oblú dutinu ako vypitvaná ryba, naplnenú riečnym blatom. Neviem, ako dokázal Cicero zniesť tento pohľad a udržať si pokojnú hlavu, ale sťažka prehltal a naďalej sa tam pozeral. Napokon drsne poznamenal: „To je ale hanebnosť!“

„A to nie je všetko,“ povedal Octavius. Čupol si, vzal do rúk chlapcovu hlavu a obrátil ju doľava. Ako sa hlava krútila, na

krku sa nechutne otvárala a zatvárala poriadne veľká rana, akoby to boli druhé ústa, ktoré sa nás snažia šeptom varovať. Zdalo sa, že Octaviom to ani nehlo, ale on bol vojak a nepochybne bol na niečo také zvyknutý. Vlasy mu odhrnul dozadu, aby odhalil hlbokú priehlbínu tesne nad pravým uchom chlapca, a vtláčil do nej palec. „Vidíš? Vyzerá to, ako keby ho zrazili zozadu. Povedal by som, že kladivom.“

„Má namaľovanú tvár. Vlasy zdobené stužkami. Buchli ho zozadu kladivom,“ opakoval Cicero, slová vyslovoval pomaly, akoby si uvedomil, kam ho vedie logika. „A potom podrezali hrdlo. A napokon jeho telo... vypitvali.“

„Presne tak,“ súhlasil Octavius. „Jeho vrahovia si chceli prezrieť jeho vnútornosti. Bola to obeť – ľudská obeť.“

Pri tých slovách sa mi na tom chladnom tmavom mieste zježili a postavili chĺpky na zátylku a pochopil som, že som sa ocitol v prítomnosti Zla – Zla ako hmatateľnej sily, mocnej ako blesk.

Cicero prehovoril: „Počul si o nejakých kultoch v meste, ktoré by sa mohli dopustiť takých ohavností?“

„O nijakých. Pravdaže, ešte stále sú tu Galovia – vraví sa, že robia také veci. Ale momentálne ich v meste nie je veľa a tí, ktorí tu sú, sa správajú dobre.“

„A kto je obeť? Už sa k nemu niekto prihlásil?“

„To je ďalší dôvod, pre ktorý som chcel, aby si prišiel a videl to osobne.“ Octavius prevrátil telo na brucho. „Tu je malé tetovanie tesne nad zadkom, vidíš? Tí, ktorí telo zahodili, si ho možno nevšimli. C. Ant. M. f. C. n., Caius Antonius, syn Marca, vnuk Caia. Tu máš známu rodinu! Bol otrokom tvojho kolegu, konzula Antonia Hybridu.“ Vstal a utrel si ruky do utierky, potom ledabolo prehodil plátno cez telo. „Čo budeš robiť?“

Cicero ako zhypnotizovaný hľadel na dojímavý batôžtek na zemi. „Kto o tom vie?“

„Nikto.“

„Hybrida?“

„Nie.“

„A čo dav tam vonku?“

„Šíria sa reči, že sa tu stala rituálna vražda. Vieš, aký je dav. Vraví sa, že je to zlé znamenie na začiatku tvojho konzulátu.“

„Môžu mať pravdu.“

„Zima bola doteraz ťažká. Dobre im padne, ak sa upokoja. Myslím, že by sme mohli poslať správu Kolégiu kňazov, aby vykonalí obrad očistenia...“

„Nie, nie,“ rýchlo ho prerušil Cicero a odvrátil zrak od tela. „Nijakí kňazi. Kňazi to len zhoršia.“

„Tak čo budeme robiť?“

„Nikomu o tom nepovedz. Zvyšky nechaj čo najrýchlejšie spáliť. Nech ich nikto nevidí. Prikáž tým, ktorí ich videli, aby pod hrozbou väzenia neprezradili detaily.“

„A dav?“

„Ty sa postaraj o telo, ja sa postarám o dav.“

Octavius pokrčil plecami: „Ako si želáš.“ Zdalo sa, že mu na tom nezáleží. Zostával mu iba jeden deň do konca úradu – viem si predstaviť, že sa tohto problému chcel zbaviť.

Cicero odišiel k dverám a zopár ráz sa zhlboka nadýchol, čím sa mu do líc vrátila farba. Videl som, rovnako ako mnoho ráz predtým, ako vystrel pleciami a zatváril sa sebaisto. Vykročil von a vyškriabal sa na kopy stavebného dreva, aby oslovil dav.

„Lud Ríma, overil som si, že temné klebety kolujúce po meste sú falošné.“ Musel v tom štípacujúcom vetre kričať, aby ho počuli. „Choďte domov k svojim rodinám a užívajte si zvyšok sviatku!“

„Ale ja som to telo videl!“ zakričal akýsi muž. „Bola to ľudská obeť, aby na republiku dopadlo prekliatie!“

K jeho kriku sa pridali aj ostatní: „Mesto je prekliate!“, „Tvoje konzulské obdobie je prekliate!“, „Povolajte kňazov!“

Cicero zdvihol ruky. „Áno, telo bolo v hroznom stave. Ale čo čakáte? Úbohý chlapec bol vo vode dlho. Ryby sú hladné, nažerú sa, kde môžu. Vážne chcete, aby som zavolať kňazov? A čo by mali urobiť? Prekliať ryby? *Požehnať* ryby?“ Pár ľudí sa začalo smiať. „Odkedy sa Rimania boja *ryb*? Choďte domov. Zabávajte sa. Pozajtra príde nový rok spolu s novým konzulom – takým, na ktorého sa budete môcť spoľahnúť, že bude vždy chrániť vaše blaho!“

Na jeho pomery to nebola veľká reč, ale splnila, čo sa od nej čakalo. Dokonca niektorí aj volali na slávu. Zoskočil z kopy. Legionári mu predierali cestu davom, a tak sme sa rýchlo vrátili do mesta. Keď sme sa blížili k bráne, obzrel som sa. Na okrajoch davu sa už ľudia začali rozchádzať, aby si našli inú zábavku. Obrátil som sa k Cicerónovi, aby som mu pogrataloval k účinnosti jeho poznámok, ale on sa nakláňal nad jarok pri ceste a vracal.

Takáto bola situácia v meste v predvečer začiatku Cicerónovho funkčného obdobia ako konzula – krútnava, v ktorej

sa miešali hlad, klebety a obavy, invalidní veteráni a zbankrotovaní roľníci žobrajúci na každom rohu, hýrivé bandy opitých mladíkov, terorizujúcich predavačov, ženy z dobrých rodín, otvorene sa prostituujúce pred tavernami, náhle požiare, zúrivé búrky, bezmesačné noci a psy hľadajúce odpadky, fanatici, veštcí, žobráci a bitky. Pompeius bol ešte stále na východe, kde velil légiám, a počas jeho neprítomnosti sa na uliciach usadila nepríjemná, nepokojná nálada ako riečny opar, z ktorého je každý nervózny. Všetci mali pocit, že je na spadnutie nejaká veľká udalosť, ale nikto nemal ani potuchy, čo by to mohlo byť. Hovorilo sa, že noví tribúni spolupracujú s Caesarom a Crassom na obrovskom tajnom pláne, ako mestskej chudobe rozdať verejnú pôdu. Cicero sa o tom snažil dozvedieť niečo viac, ale neuspel. Určite sa vedelo, že patricijovia tomu budú vzdorovať, nech už to bude čokoľvek. Tovar bolo málo, potraviny sa uchovávali v skrýšach, obchody boli prázdne. Dokonca aj úžerníci prestali dávať pôžičky.

Cicerónov kolega, konzul Antonius Hybrida – Antonius Miešanec, napoly človek, napoly šelma – bol zároveň divoký aj hlúpy, ako sa patrilo na kandidáta, ktorý sa o tento úrad uchádzal spolu s Cicerónovým zarytým nepriateľom Catilinom. No keďže Cicero vedel o úskaliach, ktoré ho čakajú, a mal pocit, že potrebuje spojencov, zo všetkých síl sa snažil byť s ním zadobre. Nanešťastie jeho pokusy vyšli navivoč a ja vám poviem prečo. Bolo zvykom, že dvaja zvolení konzuli v októbri žrebujú, aby sa rozhodlo, v ktorých provinciách budú vládnuť po roku vo svojej funkcii. Hybrida, ktorý bol po uši v dlhoch, si robil chůtky na rebelské, ale lukratívne územie Macedónie, kde sa vraj dá získať majetok. Avšak na jeho zlosť si namiesto toho vytiahol pokojné pasienky Prednej Galie, kde sa ani lístok nepohne. Práve Cicero si vytiahol Macedóniu, a keď sa tento výsledok vyhlásil v senáte, Hybrida mal na tvári taký výraz detskej zatrpknutosti a prekvapenia, že celá komora sa otriasala výbuchmi smiechu. Odvtedy on a Cicero spolu neprehovorili.

Nečudo, že pre Ciceróna bolo ťažké napísať si inauguračnú reč, a keď sme sa od rieky vrátili do jeho domu a snažil sa pokračovať v diktovaní, hlas mu neustále niekam odbočoval. Díval sa do diaľky s neurčitým výrazom na tvári a neprestajne sa nahlas čudoval, prečo chlapca zabili takým spôsobom a aký má význam to, že patrí Hybridovi. Súhlasil

s Octaviom: najpravdepodobnejšími páchatelmi boli Galovia. Určite jedným z ich rituálov bola ľudská obeť. Poslal správu svojmu priateľovi Q. Fabiovi Sangovi, ktorý bol hlavným patrónom Galov v senáte, a diskkrétne sa ho spýtal, či by mohli spraviť niečo také hrozné. Ale Sanga mu do hodiny poslal dosť podráždený list, v ktorom mu napísal, že samozrejme nie a že Galovia by sa vážne urazili, keby nový konzul trval na takých škodlivých špekuláciách. Cicero si vzdychol, odhodil list nabok a snažil sa sústrediť na svoje myšlienky. Ale nemohol ich pospájať do ničoho súvislého a krátko pred úsvitom si znova vyžiadal plášť a čižmy.

Predpokladal som, že má v úmysle poprechádzať sa po verejných záhradách, kam chodil často, keď si pripravoval nejaký prejav. No keď sme dorazili na návršie, namiesto toho, aby sme odbočili doprava, kráčal ďalej k Esquilínskej bráne a ja som si s prekvapením uvedomil, že sa chystá vyjsť za posvätné územie k miestu, kde sa spaľovali mŕtvolky, ktorému sa obyčajne za každú cenu vyhýbal. Prešli sme popri strážnikoch s vozmi pripravenými vyraziť hneď za bránou a popri prikrčenej oficiálnej rezidencii karnifexa, ktorý ako verejný kat mal zakázané bývať na území mesta. Napokon sme dorazili k posvätnému hájiku Libitiny, ktorý bol plný kráčajúcich vrán, a k chrámu. V tých časoch to bolo stredisko cechu hrobárov: miesto, kde ste si mohli kúpiť všetko potrebné k pohrebu, od nástrojov na pomazanie tela až po posteľ, na ktorej sa telo spálilo. Cicero ma požiadal o nejaké peniaze, podišiel dopredu a rozprával sa s kňazom. Podal mu mešec s peniazmi a objavilo sa zopár oficiálnych plačiek. Cicero na mňa kývol. „Sme tu včas,“ vyhlásil.

Aká sme len museli byť čudná skupinka, keď sme prechádzali cez Esquilínske pole v jednom rade, najskôr smútiaci, ktorí niesli nádoby s kadidlom, potom novozvolený konzul a za ním ja. Všade okolo nás v šere tancovali plamene pohrebných hraníc, ozýval sa nárek pozostalých a vznášala sa nepríjemná vôňa kadidla – dosť silná, avšak nie taká silná, aby prekryla zápach horiacej smrti. Smútiaci nás zaviedli k *ustrine*, kde na voze čakala kopa tiel na to, aby ich hodili do plameňov. Bez odevu a topánok boli tieto telá ľudí bez príbuzných rovnako úbohé v smrti, ako boli za živa. Len zavraždený chlapec bol zakrytý: rozoznal som vrece z plachtoviny, do ktorého bol teraz napevno zašitý. Keď ho zopár zriadencov zľahka hodilo na kovovú mrežu, Cicero sklonil hlavu a najaté plač-

ky spustili obzvlášť hlučné náreky, bezpochyby v nádeji na tučné prepitné. Plamene hučali, vietor ich zrážal a čoskoro bolo po všetkom. Odišiel tam, kam raz odídeme všetci.

Bol to výjav, na ktorý som nikdy nezabudol.

Určite najväčšou milosťou, ktorú nám dáva prozreteľnosť, je naša nevedomosť o budúcnosti. Predstavte si, že by sme poznali výsledky svojich nádejí a plánov alebo by sme videli spôsob, akým raz zomrieme – aké zničené by boli naše životy! Namiesto toho žijeme hlúpo zo dňa na deň, šťastne ako zvieratá. Ale všetky veci sa raz nevyhnutne premenia na prach. Nijaká ľudská bytosť, nijaký systém, nijaký vek nie je oslobodený od tohto zákona, všetko pod hviezdami sa pomíňa, aj tá najtvrdšia skala sa rozpadne. Nič nevydrží, iba slová.

S týmto na pamäti a v obnovej nádeji, že budem žiť tak dlho, aby som dokončil túto svoju úlohu, porozprávam teraz neobyčajný príbeh o Cicerónovom roku v úrade konzula Rímskej republiky a o tom, čo ho postretlo v nasledujúcich štyroch rokoch – počas obdobia, ktoré my smrteľníci nazývame *lustrum**, ale pre bohov nie je o nič viac ako žmurknutie oka.

* Lustrum: (1) v pluráli, brloh alebo nora divokej zveri, (2) v pluráli, verejné domy, z toho zhýralosť, (3) uzmierujúca obeta, najmä tá, ktorú vykonávali cenzori raz za päť rokov, z toho prenesený význam obdobia piatich rokov, lustrum.